NECESITATEA UNEI CRITICI A TRADUCERII

de

GEORGIANA LUNGU BADEA

1. Introducere. Critica traducerilor constituie unul dintre cele mai sigure mijloace de explorare a dimensiunii colective şi culturale a subiectului autor, a subiectului traducător şi a produselor celui din urmă, dimensiune ce poate fi anulată dacă este circumscrisă unor anumite limite. Problemele de traducere şi soluţiile acesteia nu pot proscrie socio-culturalul fără să altereze sensul şi valoarea operei de tradus. De aceea, pe lângă intenţia autorului, intenţia operei şi intenţia cititorului, luăm în considerare şi *intetio culturae* care deplasează radical perspectiva pe atribuirea sensului. Astfel obiectivul cercetării traductologice devine intenţia de a înţelege logica acestei culturi, de a identifica raţiunile traducerii pe care cultura le-a stârnit, întrucât intenţia ei este o structură funcţională exterioară obiectelor care guvernează folosirea limbii.

2. Tălmăciri şi răstălmăciri. Analiza oscilaţiilor între traducerea sensului şi traducerea literei pune în evidenţă fidelitatea ca piatră de temelie a teoriilor traducerii. Noţiune-cheie a criticii traducerii, fidelitatea este inseparabilă de actul de traducere. Raportul dintre original şi traducere nu poate fi neglijat, deoarece traducerea se apreciază numai prin raportare la original. Fidelitatea cunoaşte o diversificare de formule şi accepţiuni; şi, pentru a elimina orice confuzie, este necesar să găsim un răspuns şi să-l justificăm. Fidelitate faţă de cine/ce? Faţă de limba sursă? Faţă de limba ţintă? Faţă de destinatarul traducerii? de epoca de creaţie? de intenţia autorului? Şi dacă stabilim cui îi datorăm această fidelitate, este drept să privăm o altă instanţă de acest drept?

Să traduci fidel înseamnă să nu traduci nici prea literal, nici prea liber, nici prea servil, nici prea interpretativ pentru a respecta statutul şi rolul traducerii de act de comunicare. Traducerea este ceea ce vrea traducătorul ca ea să fie. Joachim Du Bellay considera că datoria traducătorului este de a *nu se depărta prea tare* de autor, principiu valabil în secolul al XVI-lea când

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

traducerea era "simțită" ca un virtual pericol și obstacol în calea dezvoltării literaturii autohtone, originale.[1]

Dacă "frumoasele necredincioase" perfecționau, înfrumusețau, naturalizau și naționalizau această "plantă străină", care este originalul, astăzi, traducerea reconsideră raportul dintre autor și traducător tocmai pentru a nu deveni răstălmăcire prin eliminarea a ceea ce nu concordă cu gustul epocii, prin înlocuirea moravurilor, ideilor, stilului celor vechi în conformitate cu exigențele epoci și gustul publicului. Victimă a canoanelor estetice și literare ale timpului său, traducătorul trece originalul prin distrugere pentru a-i găsi salvarea într-o altă limbă, o distrugere parțială când reține intenția autorului, totală când desființează o epocă înlocuind-o cu prezentul destinatarului. Dintre prejudecățile literare cele mai stânjenitoare menționăm: a) "prostul gust" al autorilor străini care trebuia anihilat; astfel, traducătorii mediocri năvălesc în textul sursă pentru a-l împăna de inovații ce aveau să se dovedească într-adevăr periculoase pentru că alterau caracterul național. Asemeni lui Voltaire care a lansat anglomania în Franța: "Tout ce qui n'est pas nous est toujours dangereux pour nous, donc il faut se tenir à distance", M. Kogălniceanu propăvăduiește o "antitraducționită", impunând selectarea operelor de tradus. b) traducerea era resimțită ca o tensiune și, în perioada clasicismului, acest gen de conflict virtual între două culturi era rezolvat prin integrarea în limba țintă; c) neglijarea regulilor epocii, unul dintre cele mai mari păcate.

Când traducerea este servilă principiilor literare ale epocii, nu se obțin decât imitații care nu aduc nici cu originalul (ca stil ori intenție), nici cu autorul autohton care servește drept model de imitație. Identitatea în traducere privește sensul și efectul produs și se bazează pe echivalențe de sens.[2] Traducerea unică este cu siguranță iluzorie,[3] întrucât fidelitatea față de sens se realizează în funcție de o mulțime de factori, între care trebuie să se creeze o simbioză indispensabilă în atingerea obiectivului traducerii: a) subiectivitatea traducătorului care naște traduceri posibile; b) metodele folosite (literală, liberă și interpretativă); c) istoricitatea și efectele distanței temporale dintre capodoperă și traducere (care "impun" traduceri plurale cu/fără variante intermediare); d) traducerile interne datorate constrângerilor lingvistice și extralingvistice ale originalului; e) funcționalitatea tipului de text tradus (traducere poetică sau re-creație, traduce tehnică, traducere de vulgarizare etc.); f) mediul cultural și lingvistic importator.

Prin abordarea diacronică, schițăm evoluția tipurilor de traducere scrisă și a criticii, fără să stabilim apartenența la teoriile de traducere

---

[1] Joachim du Bellay, *Défense et illustration de la langue française*, Gallimard et Librairie Générale Française, 1967.
[2] Amparo Hurtado Albir, *La notion de fidélité en traduction*, Didier Érudition, 1991, p. 95-120.
[3] A.Hurtado Albir, *op. cit*, p. 136.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

(filologică, lingvistică, socio-lingvistică), şi "vârstele" traducerii (normativă, descriptivă, funcţională şi productivă)[4], dar vom arăta în ce măsură traducătorii români se mulţumesc a "denunţa" problemele fără a-şi asuma rezolvarea. Culturile limbilor în relaţie de traducere se modifică în funcţie de interacţiunile care există între ele, între fiecare dintre acestea şi alte culturi. Ca valoare, aceste culturi sunt teoretic egale, în realitate însă, între ele se stabileşte un raport de dominare (economic, politic, cultural etc.). De exemplu, spaţiul cultural românesc este receptor-importator faţă de cultura franceză care este, în primul rând, exportatoare (şi istoria ne arată că nu ne înşelăm). Prin interculturalitate, împărtăşirea cunoştinţelor, importatorul va deveni exportator, şi invers.

Dacă în Franţa, teoria traducerii a fost multă vreme obiectul de studiu al unui discurs care nu se raporta la practică — nu avem în vedere germenii teoriei de traducere, cu luări de poziţie fragile şi conştientizarea rolului traducătorului în funcţie de circumstanţele istorice —, de-o parte situându-se observaţiile traductologice privind diversitatea limbilor şi imposibilitatea reducerii unui text la translatarea dintr-o limbă în alta, iar de cealaltă parte, traducătorii, cu tehnica şi arta de a traduce, variabile şi ele în funcţie de contextul istoric, în România, situaţia este oarecum diferită. Traducerile româneşti suplinesc iniţial literatura scrisă şi constituie piatra de temelie a dezvoltării ei viitoare. Din observaţiile asupra traducerii făcute de traducători, reiese că aceştia au sesizat rolul traducerii în cultură, au semnalat problemele şi dificultăţile de traducere, au încercat să stabilească un program de traducere şi, mai târziu, au reflectat asupra acestei activităţi, au teoretizat-o. Cel mai adesea, reflecţiile se limitează la a juxtapune fenomene bine delimitate, de ordin gramatical sau lexical, în scopul de a ajunge la concluzii normative care ar putea să conducă traducătorii pe calea cea bună şi să ducă la evitarea erorilor cele mai probabile; ele se înscriu în teoria filologică, fiind axate pe traducerea textelor artistice. Reflecţiile asupra traducerii pot fi grupate în două categorii: a) reflecţiile normative care îşi propun să fixeze regulile de traducere şi să stabilească modelele de traducere demne de urmat (Kogălniceanu, A. Russo, I.H. Rădulescu, T. Maiorescu ş.a.) şi b) reflecţiile descriptive care privilegiază aspectul limbii ţintă (Coresi, Laurian, Miclău ş.a.). Ideea traducerii ca revelaţie[5] şi posibila origine dublă a limbajului, divină şi umană, sursa temerilor de deformare a cuvintelor sacre, care au dus la naşterea tradiţiei hermeneutice a textelor biblice, extinzându-se mai târziu şi la traducerea textelor artistice, constituie nucleul multor critici ale traducerii româneşti din secolul al XX-lea.

---

[4] J.-R. Ladmiral. Curs de traductologie, I.S.I.T. Paris şi Université de Nanterre, 1995 şi *Les âges de la traductologie. Reflexions sur une diachronie de la theorie de la traduction*, in "L'histoire et les théories de la traduction. Les actes", Genève, ASTTI-Berne et ETI-Geneve, 1997, p. 11-42.

[5] M. Ballard. *De Ciceron à Benjamin*, Presses Universitaires de Lille, 1992

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

3. Reflecţiile asupra practicii traductive româneşti (sec. XV-XIX). Literatura română, afirmându-se târziu, a trebuit să comprime etape lungi pe care alte literaturi le consumaseră pe îndelete. Această trăire condensată a literaturii române[6] explică lipsa de sincronism dintre etapele literaturii române şi cele ale altor literaturi. Înscriem periodizarea istoriei traducerii româneşti în graniţele istoriei limbii române literare, deoarece, alături de scrierile originale, traducerile ctitoresc cultura română scrisă. Astfel, traducerea jurământului (versiunea latinească a acestui act) făcut în 1485, la Colomea, de Ştefan cel Mare regelui Cazimir al Poloniei ("hec inscripcio ex valachico in latinum verba est, sed rex ruthenica lingua scriptam accepit"[7]), întreprinsă după o redactare în limba română,[8] atestă practicarea acestei activităţi. Dar prima etapă a traducerilor româneşti începe în secolul al XVI-lea, durează până prin 1640[9] şi este caracterizată de traduceri sporadice şi bisericeşti care vehiculau două variante literare, una de tip nordic (textele rotacizante), alta de tip sudic (munteană-sud-transilvăneană). Cele dintâi traduceri româneşti, *Codicele Voroneţean*, *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea Scheiană*, au caracter religios, iar prin limba pe care o vehiculează, au permis lingviştilor să stabilească ariile de răspândire a unor cuvinte.

În secolul al XVI-lea, când apar primele texte tipărite de diaconul Coresi, toate cu conţinut religios şi traduse din slavonă (limba oficială a bisericii şi a statului român), traducerea textelor sfinte într-o limbă vie era considerată o revoluţie culturală. Explicaţiile acestui demers culturalizator trebuie căutate atât pe plan intern, cât şi pe plan extern; găsim exagerată explicaţia[10] conform căreia societatea românească, ajunsă la un anumit nivel de dezvoltare, impunea folosirea limbii populare în serviciul religios (la fel ca în Boemia, Germania, Anglia, Franţa). Explicaţie criticabilă şi din cauza condiţiilor de viaţă existente la acea dată în ţările române. Aşa cum afirmă I. Gheţie, "scrierea documentelor, a corespondenţei, a diverselor notiţe etc. nu se poate în nici un caz explica prin influenţa factorilor externi, în timp ce **traducerea unei cărţi religioase s-ar putea datora, la fel de bine, unei**

---

[6] Dificultăţile de echivalare, specifice procesului de traducere, sunt mărturisite şi de Mircea Ivănescu referitor la traducerea lui *Ulysse* de J. Joyce (v. N. Manolescu, *Problema traducerii*, în "Arcneu", 22, nr. 2 febr. 1985, p. 14.) şi abordate de Darie Novăceanu în *Condiţiile şi virtuţile traducerii*, în "România literară",13, nr. 24, 12 iunie1980, p.5.

[7] Ov. Densusianu, *Opere*, vol II., ediţie critică şi note de V. Rusu, Prefaţă de Boris Cazacu, Bucureşti, Minerva, 1975, p. 381.

[8] Şt. Munteanu, V. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Didactică şi pedagogică, 1983, p. 54.

[9] Şt. Munteanu, V. Ţâra, *op. cit.*, p. 9-10.

[10] Em. Vârtosu, P.P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba română*, în "Studii şi materiale de istorie medie", IV(1960), p. 117-189, G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Junimea, 1980 p. 505, 509-511.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

acţiuni interne sau unei influenţe din afară"[11]. Tipăriturile coresiene sunt însoţite de prefeţe în care traducătorul îşi prezintă punctul de vedere asupra traducerilor, dovedind prin aceasta că era conştient de importanţa activităţii sale. Aşa se explică utilizarea *Tetravanghelului* său (1561) ca model de către alţi traducători. Realizând că limba în care comunică oamenilor cuvântul lui Dumnezeu trebuie înţeleasă mai întâi de el şi apoi de cei ce vorbesc la fel cu el, Coresi înlătură din manuscrisele maramureşene termenii neînţeleşi şi-i înlocuieşte cu cei din vorbirea curentă, iar celor cu particularităţi dialectale le modifică aspectul fonetic: *„să înţeleagă toţi oamenii cine-s rumâni creştini, cum graieşte şi sfîntul Pavel ap(o)s(to)l... În sfînta besearecă mai bine a grăi cinci cuvinte cu înţeles decît zece mie de cuvinte neînţelese în limba striină".* (Prefaţa la *Întrebarea creştinească*, Braşov, 1559). Prin adaptarea traducerilor maramureşene la nevoile de înţelegere ale vorbitorilor,[12] — traducere internă (intralinguală, după cum o numeşte R. Jakobson[13]) —, Coresi arată că înţelege devenirea limbii, respectând atât principiul fidelităţii, cât şi pe cel al funcţionalităţii traducerii. Observaţiile sale se înscriu în tiparul discursului traductiv descriptiv şi funcţional totodată, valorizând atât activitatea de traducere, cât şi rolul destinatarului şi al limbii ţintă.

Singura preocupare mărturisită a traducătorilor secolului al XVI-lea se limita la motivarea gestului îndrăzneţ prin care veneau în contradicţie. atât cu dogma ortodoxă, cât şi cu tradiţia culturii noastre scrise, efortul lor îndreptându-se spre cultivarea limbii române[14] şi mai puţin spre rezolvarea problemelor de traducere, sporite şi de "îngustarea" limbii noastre. Tot în traducerile epocii regăsim diferitele nivele ale limbii române scrise. Majoritatea acestor traduceri — din slavonă, câteva doar din maghiară —, reproduc, uneori prea servil, frazeologia originalului; iar numărul mare de elemente lexicale şi calcuri după model slav şi maghiar îngreunează înţelegerea sensului. Atitudinea devalorizantă faţă de traducere şi auto-subestimarea traducătorului, considerat implicit oglinda autorului, impun fidelitatea totală faţă de literă, conţinutul fiind adeseori trădat. Structura lingvistică a textelor traduse între 1521 şi 1640 certifică relaţia strânsă dintre limba scrisă şi graiurile vorbite în regiunile de redactare a traducerilor. Particularităţile limbii acestor traduceri sunt: a) lipsa de unitate fonetică şi divergenţele morfologice; b) sintaxa mai greoaie decât a scrierilor originale, confuză, cu multe construcţii neromâneşti; c) lexicul sărac, primul obstacol de care s-au lovit (şi pe care l-au conştientizat) traducătorii epocii, întrucât

---

[11] În *Începuturile scrisului românesc în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice*, EARSR, 1974, (subl. ns.).

[12] Şt. Munteanu, V. Ţâra, *op. cit.*, p. 40, S. Puşcariu, *Istoria literaturii române*, vol. I, *Epoca veche* Sibiu, 1920, p. 72-74.

[13] R. Jakobson, *On Linguistic Aspects of Translation*, în *On translation* , Cambridge, 1958

[14] Şt. Munteanu, V. Ţâra, *op. cit.*, p. 65.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

secolul al XVII-lea contribuie la diferențierea lingvistică a textelor religioase de cele laice; elemente de retorică bizantină ce se regăsesc chiar și în textele bisericești originale; termeni străini introduși de traducători pentru a suplini lipsa cuvintelor românești; calcuri și construcții sintactice nefirești datorate influenței textelor originale ori manierelor stilistice de împrumut.[24]

Stânjeniți de "îngustarea" limbii române, traducătorii *Bibliei de la București* mărturisesc: "și măcară că unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoe tălmăcitorilor pentru strâmtarea limbii române, iară încaș având pildă pre tălmăcitorii latinilor și slovenilor, pre cum aceai, așa și ai noștri le-au lăsat precum se cetes la cea elinească".[25] Prefețele lucrărilor traduse dovedesc preocuparea traducătorilor de a rezolva problemele de traducere și de a reda cu fidelitate (fie și formală) textul de tradus. Tălmăcirea cărților[26] în limba română i-a confruntat multă vreme pe traducători cu numeroase dificultăți, cauzate de posibilitățile de expresie mai restrânse ale românei în comparație cu limbile din care se traducea. Aproape toți traducătorii din epocă se scuză, — ceea ce dovedește conștientizarea obligațiilor —, pentru eventualele inexactități și stângăcii de exprimare, invocând "scurtimea" ori "îngustimea" limbii române. Dificultățile de natură lexicală, româna neavând ca greaca, latina ori slavona o terminologie adecvată[27] și divergențele dialectale îi obligau pe traducători să trieze cu atenție cuvintele cele mai răspândite, pentru a asigura circulația cărților tălmăcite în limba națională. Spre deosebire de cronicari, al căror orizont de cultură, mai larg, le permitea să apeleze la împrumuturi din limbile de cultură, motivându-și alegerile prin caracterul internațional (ca S. Ștefan, D. Cantemir) și care considerau română egala celorlalte limbi, traducătorii împrumutau din limba textelor originale, interferențele lexicale fiind frecvente.

Cu Dimitrie Cantemir, asistăm la prima manifestare a fenomenului autotraducerii în spațiul românesc. *Hronicul vechimii romano-moldovlahilor*, redactată întâi în latină, este tradusă de autor în limba română, ceea ce explică influența limbii originalului și a limbilor pe care le vorbea care se regăsesc în numeroasele invenții lexicale, un fel de calcuri lingvistice (traducea prin cuvinte românești conținutul semantic al cuvintelor străine), în

---

[24] Șt. Munteanu, V. Țâra, *op. cit.*, p. 120.

[25] Citat după Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom I, București, 1903, apud Munteanu, Țâra, *op. cit.*, p. 127.

[26] Tot în secolul al XVIII-lea se înregistrează și o traducere liberă *Ceasornicul domnilor*, făcută parțial de N. Costin după romanul cu același titlu de Antonio de Guevara, cronicarul lui Carol Quintul (v. *Crestomație romanică*, 2, *op. cit.*, p. 95.), *Floarea darurilor* (1700), traducere din greacă a unui text italienesc celebru, *Fiore di virtu*, cuprinde sentințe și povești moralizatoare; iar romanul popular oriental, *Sindipa* (1703) s-a bucurat de o largă circulație, fiind cea mai veche versiune românească dintr-un manuscris miscelaneu (1703), copiat de Costea Dascălu după un prototip mai vechi, tradus, probabil, în Țara Românească, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (*Crestomație romanică*, 2, p. 63, 66).

[27] Șt. Munteanu, V. Țâra, *op. cit.*, p. 86.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

sintaxa modelată după limbile străine, fraza savantă şi topica nefirească, toate sporind dificultăţile lecturii şi înţelegerii textelor sale.

Criticarea traducerii prin intermediar, apărută abia în secolul al XX-lea, avea să se dovedească îndreptăţită, deoarece subiectivitatea traducătorului şi constrângerile limbii ţintă modifică oarecum receptarea originalului; iar când traducerea devine la rândul ei sursa altei traduceri denaturările şi deturnările sunt inevitabile. Astfel, identificând drept sursă occidentală a *Istoriei Troadei* (1766) prelucrarea latinească a romanului în versuri *Le Roman de Troie* de Benoît de Sainte-Maure (sec. XII), făcută în proză de italianul Guido delle Colonne (sf. sec. XIII), N. Cartojan[28] semnalează deosebiri între traducerea românească după un intermediar, probabil, grecesc, această versiune românească distingându-se de cele care avuseseră surse bizantine, prin aspectele vieţii occidentale medievale, detaliile arhitecturale, atmosfera de curtoazie faţă de femei ş.a.[29]

Noile genuri cultivate în epocă determină îmbogăţirea lexicului şi a creaţiilor stilistice. Şovăirea între neologismul neogrecesc şi italienesc sau franţuzesc începe de la sfârşitul secolului al XVII-lea.[30] Un progres evident al limbii, dar şi victoria românei asupra slavonei, marchează *Mineele de la Rîmnic* (1776-1780). Cei dintâi traducători, nedeprinşi încă a scrie româneşte şi călăuziţi de gândul de a traduce cât mai fidel, au dat versiuni în care, preocupaţi mai puţin de sensul frazei, s-au concentrat în special asupra redării prin calc a cuvântului străin;[31] când acest procedeu de traducere nu era posibil, traducătorul împrumuta. Problema neologismeor era tratată de fiecare traducător în funcţie de îndemânarea sa lingvistică şi publicul vizat; dar avea să devină un imperativ în lucrările de înaltă ideologie creştină traduse în româneşte al sfârşitul secolului la XVIII-lea.

Limba traducerilor din perioada 1640-1780, încă tributară sintactic modelelor străine, dispune de un lexic compozit: elemente lexicale vechi (*measer*, "sărac", *judet* "judecată"), moştenite din latină şi împrumutate din alte limbi coexistă, iar abandonarea majorităţii slavismelor puse în circulţie de traducerile anterioare duce la adoptarea multor neologisme greceşti, latineşti (viaţa spirituală) şi turceşti (viaţa materială). Efortul de a crea o terminologie ştiinţifică românească (prin împrumuturi, calcuri, derivare cu afixe, compunere, termeni regionali) este lăudabil: dacă pe la sfârşitul

---

[28] *Legendele Troadei în literatura veche românească*, Buc., 1925, Acad. Rom. Memoriile secţiunii literare, seria III, tomul III, mem.3, apud Şt. Munteanu, V. Ţâra, *op. cit.*

[29] *Crestomaţie romanică*, 2, p. 106.

[30] În traducerea calendarului *Foletul nou*, făcută de Ion Românul pentru C. Brâncoveanul, acesta utilizează cuvântul *curioziias* tradus, în paranteză, prin *pierderea*, păstrând astfel culoarea locală însă va folosi în paginile care urmează doar cuvântul grecesc (v. D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1942, p. 314 şi Emil Vârtosu, *Foletu, novel, Călindarul lui Constantin Brâncoveanul*, Bucureşti, 1940, p. 30-40).

[31] Sextil Puşcariu, *Limba română I. Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 373.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

traducere. Instrumentelor lexicografice[42] vor ameliora calitatea traducerilor, stabilind şi normele limbii literare.

Începuturile limbii române moderne sunt marcate de influenţa lingvistică şi culturală a francezei. Predarea limbii franceze, după cum prevedea Regulamentul organic, în unele şcoli şi studiile făcute în Occident de viitoarea elită literară şi culturală a Românei vor determina dezvoltarea "importului de cultură" şi de vocabular, necesar pentru redarea noilor realităţi. Limba franceză va fi cu atât mai importantă cu cât va constitui şi limba intermediară de traducere din alte limbi. Traducătorii îşi vor permite mari libertăţi faţă de textul sursă: omisiuni de pasaje, interpolări, temperări stilistice, interpretări. Dar problema fidelităţii, în secolele al XVII-lea şi al XIX-lea când elasticitatea noţiunii de proprietate literară şi grija de a nu speria cititorul predominau, nu este ridicată.[43] Traducerile româneşti din clasici creştini vor fi pregătit terenul pentru receptarea unei ideologii mai profunde, mai subtile; lucru demonstrat şi de primele traduceri de carte franceză în limba română, unde lipsa de corespondenţă dintre neologismul grec şi cel francez indică direcţia viitoarelor dezvoltări ale limbii noastre. Astfel, alături de neologismele greceşti (*a afanisi* "a ruina", *epistemie* "ştiinţă" etc.), încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea avem neologismele romanice *bagatelă, bombă, exerciţiu, parlament, publicatiune, relaţie*, apoi *agrement, complimenturi, comisie, delicat, pact, minut* etc., unele dintre ele înfăţişând chiar forma actuală.[44] Numărul cuvintelor de origine latino-romanică va spori simţitor după 1829 (tratatul de la Adrianopole), prin traducerea din rusă.[45]

Manifestată înaintea celei franceze, influenţa italienească s-a exercitat indirect prin limba greacă şi direct prin traducerile din limba italiană. I. Heliade Rădulescu, iniţiatorul curentului italienist, foloseşte în traducerea *Divinei Comedii* cuvinte modificate de el însuşi. Curentul, apărut în condiţii nefavorabile, nu s-a bucurat de succes. Traducerile promovate de I.H. Rădulescu la începutul secolului al XIX-lea reprezentau o dimensiune importantă a spiritului epocii, indicând gradul de maturitate şi de receptivitate faţă de marile curente europene, deschiderea şi libertatea de gândire, setea de

---

[42] P. Iorgovici, *Observaţii de limbă românească*, Buda 1799; I. Budai-Deleanu, *Lexiconul românesc-nemţesc*; I. Molnar, *Lexicon romanesc-latinesc-ungaresc-nemţesc*, Sibiu, 1822, *Lexiconul de la Buda*, 1825 s.a.

[43] A. Corniea, *Traducerile [illegible] în secolele al XVII-lea şi al XIX-lea*, în *De la [illegible]*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1966, p. 56.

[44] Cosco O. gh, *Primele cărţi franceze traduse în românește [illegible] Carol al XII-lea* de Voltaire, "Cercetări literare", 1934, I, p. 102-114.

[45] În vol. II, 1926, p. 343-344, N. Iorga menţionează o traducere din rusă în cinci manuscrise [illegible] *Istoria sfinţilor, a neamului Rusu* (1764), în Moldova unde grafia este a cărţilor din a doua jumătate a secolului şi precizează că majoritatea cuvintelor intrate în limbă prin traducerea din rusă sunt de origine latino-romanică.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

lectură.[46] Atacând germanismele şi maghiarismele din Transilvania, rusismele, grecismele şi franţuzismele din Moldova şi Muntenia, Rădulescu atrage de fapt atenţia asupra deteriorării limbii şi găseşte drept soluţie italienizarea. Deşi limitat, italienismul este prezent în traduceri şi în activitatea unor lexicografi.[47] În cea de-a doua etapă a istoriei traducerii moderne (1840-1880), se caută soluţii pentru îmbogăţirea limbii, prin discuţii teoretice şi propuneri concrete, accentul fiind pus pe împrumuturi şi pe adaptarea lor, dar şi pe baza populară a limbii literare cu ortografie latină şi a unificării formelor.

Împotriva exagerărilor latiniste şi italieniste se va ridica ***Dacia literară,*** prin reprezentanţii săi M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, AL. Russo, C. Negruzzi. Anul 1840 este un moment de efervescentă latino-romanică în Moldova, limba şi cultura românească se reuneau în Romania occidentală, după o întrerupere de aproape 11-12 secole (sec. VI-VII – sec. XVIII-XIX). Din „perspectiva culturii latine regăsite",[48] cercetarea traducerii nu se poate face fără o cercetare a limbii şi aceasta din urmă depăşeşte structurile lingvistice, luând în considerare contextele, interacţiunile şi covariantele sociale şi culturale care creează şi condiţionează actele limbajului. Cea de-a doua etapă a occidentalizării romanice (1840-1900), caracterizată de o mare afluenţă de neologisme, adesea introduse fără discernământ,[49] îl determină pe Russo, teoreticianul grupului, să ia atitudine. El apreciază că limba nu este o creaţie artificială, ce poate fi modificată după bunul plac al oamenilor, de aceea critică traducerile lui Heliade, care sunt de neînţeles pentru români.

Declaraţia din *Dacia literară* nu a dus, cum era probabil de aşteptat, la scăderea numărului de traduceri, dimpotrivă. Kogălniceanu nu s-a bucurat de audienţă deoarece, în condiţiile epocii, necesitatea traducerii era obiectivă. De fapt, el nu amenda traducerile, ci principiul de alegere nesăbuită a textelor traduse[50] şi propunea distingerea traducerii de original, a traducerilor folositoare de cele nefolositoare, repudiind imitaţiile care "omoară duhul naţional".[51] Familiarizarea cu operele străine imitate sau traduse era o necesitate şi un remediu provizoriu care avea să ducă în cele din urmă la promovarea creaţiei originale autohtone şi la revalorizarea folclorului. Numărul persoanelor implicate în activiatea de traducere (300) demonstrează că traducerea era de interes public, urmărindu-se introducerea

---

[46] Aurel-Dragoş Munteanu, *Traducerile şi spiritul epocii*, în "Luceafărul", nr. 12, 20 martie 1982, p. 8.

[47] I. H. Rădulescu traduce înfrumuseţând limba şi introduce în traducerile sale toate mijloacele de vorbire frumoasă utilizate de autori renumiţi, dar mai important este faptul că şi le însuşeşte punându-le în acest fel la dispoziţia scriitorilor

[48] Al. Niculescu, *op. cit.*, 2, p. 7.

[49] Paul Cornea, *op. cit*, p. 51 şi Şt. Munteanu, V Ţâra, *op. cit.*, p. 191, 213-217.

[50] Idem. *ibidem*, p. 51-54.

[51] M. Kogălniceanu, *Despre literatură*. E.S.P.L.A., 1956, p. 59-60.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

valorilor străine în circuitul cultural național. Două treimi din traducătorii epoci traduseseră doar o carte, ceea ce dovedește lipsa de profesionalism, dar și prozelitismul cultural.

Chiar și reprezentanții curentului latinist sunt atrași de arta traducerii. A.T. Laurian traduce manualul de filozofie al lui A. Delavigne (1846) și, în prefață, afirmă că, din cauza sărăciei limbii române, a fost pus în situația de a recurge la o terminologie nouă: "de a forma o vorbă nouă pentru fiecare idee nouă, de a forma o limbă filozofică pentru cugetarea filozofică. Deci am fost silit să introduc neologismi în limba românească și poate mai mult decât și-ar fi putut imagina cineva".[52] Termenii pe care îi folosește sunt, de regulă împrumutați din franceză și adaptați sistemului fonetic al limbii române. Acest gen de reflecții-denunț asupra traducerii demonstrează că traducătorii își desfășurau activitatea pe deplin conștienți de sărăcia lexicului românesc general și specializat, dar și de problemele specifice traducerii, de constrângerile pe care aceasta le exercită, mai ales atunci când între realitățile extralingvistice ale limbilor în relație de traducere există deosebiri considerabile. Soluția propusă de T. Stamati în *Dicționăraș românesc cu cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, (apărut la Iași, 1851, dar început prin 1845), constă în înlocuirea italienismelor cu neologisme în veșmânt purist. Considerând gramatica cheia limbii, pledează indirect pentru o sursă unitară a neologismelor[53], dar arată că problema neologismelor nu se limitează numai la împrumuturile livrești, ci cuprinde și termenii pe care viața modernă îi pune în mod necesar în circulație.

Traducerile din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea[54] reprezintă o formă de asimilare a limbi moderne[55], familiarizează literatura română cu valorile literaturilor străine, prin prelucrare românei literare obligându-i pe traducători să caute termeni echivalenți și expresii corespunzătoare, rafinând limba pentru a reda întocmai intențiile de comunicare din textul original.[56] Asemeni predecesorilor lor în arta traducerii, traducătorii secolului al XIX-lea sesizează rezistența limbii române la traducere: Gh. Pleșoianu, traducătorul *Întâmplărilor lui Telemah, fiul lui Ulise*, de Fénelon, afirmă: "În multe rânduri am vrut să mă las de tălmăcirea acestei cărți frumoase pentru multe

---

[52] Citat de D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 85.

[53] D. Caracostea, *op. cit.*, p. 319-321.

[54] Contribuția traducerilor (1780-1860) este esențială în dezvoltarea limbii și literaturii române, îmbogățirea vocabularului și desăvârșirea limbii române, educarea sensibilității și gustului publicului. Prima traducere în limba română a uneia dintre scrisorile lui Erasmus i se datorează lui G. Antonescu (1858) care publică *Tusculanele* lui Cicero (București), cu comentariul lui Erasmus; Aristia adaugă traducerii după *Vietile* lui Plutarh un *Vocabular pentru zicerile introduse sau reformate în tomul acesta* (1857), iar Vasile Pogor dă un glosar la tradacerea *Henriadei* lui Voltaire, apud S. Pușcariu, *op. cit.* p. 378.

[55] P. Comea, *op. cit.*, p. 69-77.

[56] Șt. Munteanu, V. Țâra, *op. cit.*, p. 180.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

ziceri neobicinuite în limba română".[57] Iar Gh. Barițiu vede în traducere o modalitate de exprimare a resurselor limbii române, manifestând astfel implicit tendința de valorizare și favorizare a limbii țintă. Amploarea primejdioasă pe care o iau traducerile, prin folosirea necugetată a limbii, va fi stăvilită de Dacia literară care îngrădește traducerile fără noimă, orientând cultura română spre izvoare proprii și selectând cu atenție traducerile modelatoare pentru tânăra cultură românească. Chiar dacă nu dispunem de lucrări teoretice, de îndreptare și tratate de traducere, critica traducerii se face indirect prin literatură și explicit, dar laconic, în prefețele lucrărilor traduse și în programele mișcărilor literare. Prin abundența lor, traducerile nu au anihilat originalitatea creatoare autohtonă, ci au ajutat creația autohtonă să-și elibereze spiritul încătușat, să-și descopere căi proprii de manifestare a personalității naționale.

Misiunea va fi continuată de **Junimea** (1864) și *Convorbiri literare* (1867) care vor încerca să rezolve problemele menționate, în linii generale aceleași: spiritul tradiționalist și sfiala față de neologisme, tendința de a traduce prin verbe sau formațiuni de cuvinte românești noțiunile care se impuneau prin noul stil de viață.[58] Polisemia cuvintelor vechi a dus la promovarea neologismului și scriitorii l-au introdus în limbă prin traduceri și decalcuri după cuvinte franțuzești, care dădeau impresia de neaoșe românești, dar care în realitate erau imitații neologice.[59] Dar, în limba învățaților și tehnicienilor lipsiți de preocupări estetice, termenul tehnic se impunea cu brutalitate (ex.: *dietă* pentru "cumpătare, regim" ori *dietă strică* pentru "post limpede"). Preferința pentru termenii tehnici este explicabilă tocmai prin lipsa lor de echivoc. În terminologia medicală românească există o mulțime supărătoare de neologisme, dar științele internaționale au avut întotdeauna tendința, îndreptățită teoretic, de a întrebuința o terminologie convențională. Neologismele medicale au stabilit unele nuanțe de înțeles care nu existaseră înainte în limbă (de ex. apar deosebiri între *boală* și *maladie*; *plagă* și *rană* etc.). Schimbări de aceeasi natură apar și în terminologia juridică (ex.: *culpă-vină*).

Dintre căile de pătrundere a neologismului, presa este canalul care a furnizat cele mai multe neologisme limbii române, asigurând contactul dintre cultura română și cultura apuseană.[60] Deoarece geniul limbii era pus în pericol, prin năpădirea bruscă a construcțiilor de genul *trenul pleacă *pentru* B., reacțiile nu întârzie să apară (prin ridiculizarea acestor obișnuințe verbale

---

[57] Citat de I. Gheție și M. Seche, *Discuții despre limba română între anii 1830-1860*, în SILRL, I, p. 280.
[58] S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 379.
[59] Idem, *ibidem*, p. 382 (ex.: *detaliat* "de-a fir a păr", perifrază a neologismului; *dezmoștenit*, calc lexical; *însorit*, calc lexical).
[60] S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 385 și D. Caracostea, *op. cit.*, p. 323.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

se mlădiază mai comod" şi ţine de concepţia de armonie mecanică de care s-a ocupat poetica tradiţională. Tragicul traducerii provine din inseparabilitatea tehnicii de traducere şi a ideii de "creaţiune", din tehnica proprie fiecărei idei, din faptul că ritmul nu este o structură supraindividuală. De aceea arta traducătorului este una dintre cele mai grele, pentru că anumite cuvinte sau expresii sunt izvoare de armonii şi de înţeles, iar absenţa lor din traducere înlătură simetrii de asonanţe, de aliteraţii, de opoziţii.

Deşi traducerile care au început literatura noastră nu au fost întotdeauna o îndrumare fericită în direcţia resurselor limbii române, ele au contribuit la dezvoltarea interesului publicului. Cu mici excepţii, traducerile româneşti dovedesc lipsa conştiinţei că tehnica este o invenţie mereu reînnoită de la o operă la alta.[71] S-a depăşit şi etapa în care traducerile se făceau prin intermediul unei alte limbi şi când, prin urmare, riscul interpolărilor era mai ridicat.[72] Traducerea este un mod specific de receptare,[73] o receptare mediată asemeni muzicii, dar nu prin intermediar indirect; este şi o formă de canibalism, culturile tinere trebuind să traducă enorm pentru a-şi găsi energia şi puterea de a crea;[74] o formă de activitate intelectuală care exploatează o sumedenie de cunoştinţe extratextuale şi nu se limitează la redarea cunoştinţelor lexicale cu ajutorul unui dicţionar. Conceptele fundamentale care domină traducerea sunt echivalenţa (nu în sensul inventarierii de dicţionar) funcţională, adică traducerea mesajului global, şi fidelitatea, căci echilibrul între original şi versiune se menţine prin etică, prin detaşarea de sursă pentru o mai obiectivă înţelegere a acestuia şi prin restituirea mesajului în textul ţintă.

Lingvistica traducerii trebuie să ţină cont şi de incongruenţele culturale, de factorul extralingvistic fără de care nu se poate asigura reuşita receptării mesajului textului sursă, chiar dacă traducerea este fidelă lexical şi gramatical originalului.[75] Chiar dacă istoria traducerii româneşti nu cunoaşte şi nu a beneficiat de luări de poziţie ştiinţifice faţă de procesul de traducere, din reflecţiile traducătorilor se pot extrage elementele care au contribuit la particularizarea teoriilor de traducere (traducrerea între limbi înrudite, deplasările de sens, gradul de ospitalitate al limbii ţintă, incongruenţele extra-lingvistice istorice şi actuale etc.). Întrepătrunderea concepţiilor referitoare la metodele de traducere şi a celor legate de estetica literară a influenţat dezvoltarea culturii şi literaturii originale şi a favorizat receptarea literaturii traduse.

---

[71] Idem, *ibidem*, p. 151.

[72] Al. Andriţoiu, *Traducerea ca act de cultură*, în "Luceafărul", 25, 21 iunie 1980, p. 8.

[73] Anda Teodorescu, *Traducerea ca mod specific de receptare*, în SCL, 1/1988, p. 103-109.

[74] *Susan Bassnett: traducerea ca formă de canibalism*, în "Orizont", 22/1991, p. 3.

[75] I. Kohn, *Virtuţile compensatorii ale limbii române în traducere*, Timişoara, Editura Facla, 1983, p. 17-18. E. Coşeriu, *Lingvistica din perspectivă spaţială şi antropologică*, Chişinău, "Ştiinţa", 1994, p. 133, Al. Niculescu *op. cit.*, p. 6-8.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

Se contestă reuşita traducerii de poezie, dar existenţa indiscutabilă a dificultăţilor nu-i împiedică pe temerarii traducători dornici să transpună capodoperele literaturii dintr-o limbă în alta, chiar şi pe cele ale unor autori consideraţi intraductibili (ca Mallarmé, Rimbaud, Eminescu ş.a.). Chiar dacă echivalenţele absolute nu există,[76] după cum afirmă unii specialişti, praticarea traducerii nu încetează, întrucât obiectivul primordial al traducerii constă în restituirea esenţialului, a spiritului, şi nu a literei operei, insistându-se în cele din urmă asupra echivalării detaliilor. Analizarea şi subordonarea lor ansamblului operei, tematizarea cuvintelor cheie sunt etapele pe care un traducător trebuie să le urmeze pentru a evita o traducere servilă sau interpretativă.

Traducere, artă sau ştiinţă? Răspunsul traducătorilor şi lingviştilor români la această întrebare nu este foarte clar. Revelaţie, servilism, naturalizare? Fără să vorbească explicit de absenţa incompatibilităţii dintre ştiinţă şi traducere ori despre complementaritatea acestora, pe care doar lingvistica o poate scoate în evidenţă, surprinzând esenţa procesului de traducere, ei accentuează mai ales ponderea talentului, a traducerii ca revelaţie. Totuşi aspectul lingvistic este considerat indispensabil. Traducătorii români sublinază congenialitatea care trebuie să existe intre traducător şi autor. Paul Miclău,[77] conştient de prioritatea pe care poetul o acordă semnificatului în defavoarea semnificantului, stabileşte ca primă etapă, în traducerea de poezie, păstrarea realizărilor semantice ale creatorului, iar ca etapă secundară, revizuirea aspectelor prozodice în vederea recuperării structurilor de versificaţie, rimă şi măsură. Acest demers, mărturiseşte el, l-a aplicat şi în traducerea poeziei lui Blaga. Se justifică această alegere/compensaţie care sacrifică semantica autorului în scopul salvării prozodiei ? Dar reciproca ?

Alt aspect demn de semnalat este dependenţa textului de tradus de limba în care a fost scris.[78] Elementele şi structurile univoce, cu un grad ridicat de determinare, suportă trecerea de la o limbă la alta, rămânând intacte fie că e vorba de traducere sau de retroversiune. Pe lângă textele oarecum independente de limba română (de exemplu textul lui M. Sorescu), Solomon Marcus menţionează şi texte care poartă amprenta geniului limbii române şi care sunt considerate intraductibile (este cazul poeziei eminesciene). Traductibilitatea / intraductibilitatea variază însă şi în funcţie de gradul de ospitalitate al limbii ţintă (de exemplu Eminescu este mai bine primit de germană decât de franceză).[79]

---

[76] V. Felea, *Aspecte ale poeziei de azi*., Cluj Napoca, Editura Dacia, 1977, cap *Spectrul tălmăcirilor* p 218-219.
[77] Cuvântul traducătorului, la *Poezii* de V. Voiculescu, Minerva, Bucureşti 1981, p 71-78
[78] S. Marcus, *Cum depinde un text de limba în care este scris* SCL., 4/1984, p 288-296
[79] S. Marcus, *op.cit.*, p 290

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

Anda Teodorescu[80] subliniază o realitate evidentă, pe care unii traducători o ignoră cu sau ără bună ştiinţă: traducerea este o receptare prin intermediar. Textul pe care publicul îl primeşte spre"consumare" este rezultatul asamblării unuia sau mai multor metatexte în textul sursă, o suită de transformări a mesajelor primite în mesaje emise. Traducătorul "întreţine o relaţie obiectivă" cu textul sursă din punct de vedere al corectitudinii, adecvării şi integrităţii receptării, deoarece orice identificare stângace a articulaţiilor textului sursă poate provoca non-sensuri ori contrasensuri, ceea ce ar putea purta diagnosticul: incompetenţă lingvistică ori "hipo-aculturaţie". Traducătorul este obligat să caute corespondenţe şi, din acest punct de vedere, traducerea, ca variantă a originalului, este echivalentă cu toate traducerile făcute spre alte limbi unuia şi aceluiaşi text. Dar ea este în acelaşi timp locul de întâlnire a elementelor comune şi specifice. Ca intertextualitate, traducerea este rezultatul relaţiei care se stabileşte între textul autorului şi textul traducătorului. Ca dovadă a existenţei unui autor şi a operei acestuia, traducerea asigură o viaţă lungă creatorului şi creaţiei, pentru că este calea unică de acces pe care o are cititorul unilingv. Astfel, traducerea acţionează asupra sistemului cultural ţintă prin intermediul agentului cultural care este traducătorul. În *Traducerea o practico-teorie*[81], Irina Mavrodin arată cum "lecturii unice, definitive" i se opune lectura "totdeauna situată istoric" şi, prin urmare, traducerii unice i s-ar opune traducerea care ţine cont de istoricitate (adica aceea care se actualizează prin raportare la funcţionalitate şi fidelitate[82]), deoarece este o activitate practică, determinată valoric de orizontul cultural şi lingvistic al traducătorului, precum şi de intuirea corectă a soluţiilor, pentru că nu se poate aplica mecanic o teorie generală, ignorându-se particularităţile de redactare, circumastanţele de creare şi destinatarul virtual. Aşa se explică definiţia pe care I. Mavrodin o dă traducerii, o "practico-teorie", întrucât demersul inductiv, de natură practică, îşi construieşte propria teorie, din care îşi deduce practica. Un continuu du-te-vino între teorie şi practică, între sursă şi ţintă.[83] Traducerea este neapărat o modalitate de lectură plurală, şi, dacă actualizează doar una dintre aceste lecturi, devine infidelitate faţă de operă, dar şi faţă de cititorul privat de latentele interpretări pe care se construieşte intenţia de comunicare a autorului. Din discursul valorizant al I. Mavrodin, reiese că traducerea trebuie să afirme şi subiectivitatea traducătorului, adică să se regăsească în ea atât vocea auctorială, cât şi vocea traducătorului. Credem că traducerea devine astfel purtătoarea unei "erori de intenţionabilitate", fixând o lectură posibilă şi

---

[80] În *Traducerea ca mod specific de receptare*, SCL, 1/1988,p. 103-109.

[81] *Moderni - precursori ai clasicilor*. Dacia, Cluj-Napoca, p.191-209.

[82] Amparo Hurtado Albir, *La notion de fidélité en traduction*, Didier Érudition, 1991, p. 177-200.

[83] Traducerea, asemeni creaţiei artistice, se rezolvă prin modalităţi particulare (v. I. Mavrodin, p. 191-198 şi Jean-Louis Cordonnier, *Traduction et culture*, Didier -Hatier, 1995, p. 173-174)

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

nu un text deschis, care să suporte şi să susţină interpetări posibile. Caducitatea traducerii este încă şi mai pronunţată în cazul în care traducătorul ia în considerare doar criteriul funcţionalităţii, gândidându-se în primul rând la destinatar. Asemenea traduceri favorizează îndesirea traducerilor reactualizate şi demonstrează, dacă mai era cazul, că traducerea definitivă este o utopie. Lector-creator prin definiţie, traducătorul redă simţirea autorului şi, pentru îndeplinirea acestui deziderat, ar trebui să funcţioneze, în cazul traducerii de texte artistice, o consubstanţialitate între creaţie şi traducere, o congenialitate între autor şi traducător.

Mai mult decât bunurile materiale, cele spirituale se află sub egida interschimburilor, pentru că acesta este principiul fundamental al funcţionării lor, al existenţei lor, iar constrângerile epocii fac imposibilă indeplinirea sarcinii traducătorului[84]. Dificultatea misiunii traducătorului nu constă numai în restituirea fidelă a conţinutului raţional şi în armonia fonică adecvată textului sursă, ci, mai ales, în restituirea inefabilului. În cazul unei traduceri infidele, poetul pierde posibilitatea de a fi receptat aşa cum este el şi de aceea frumoasele infidele, răstălmăciri în fapt, nu sunt de preferat urâtelor fidele, traducătorul fiind dator să îmbine conţinutul expresiei poetice şi sunetele evocatoare de imagini poetice.

5. Necesitatea unei critici a traducerii. Există oare o problemă estetică a traducerii? Problemele traducerii au un spectru larg, mergând de la aspectele practice la cele estetice. Tipul de traducere alienantă precum cea pe care o face Arghezi poeziilor lui Baudelaire, creaţie după creaţie, depăşeşte limitele unei traduceri, este o versiune pe o temă dată, ce poate concura ori depăşi originalul. Dar nu este Baudelaire. Traducerile "fidele" redau conţinutul informational şi echivalenţele semantice, dar nu reuşesc întotdeauna să se apropie de geniul artistic al creatorului. Între cele două posibilităţi extreme de traducere a poeziei, calea de mijloc pare a fi cea mai inspirată. Chiar dacă traducerile nu constiutie o literatură, ele fac parte din literatură, reprezentând indicele de valoare şi de actualitate a acesteia. Fiecare epocă îşi însuşeşte literatura universală prin traduceri care asimilează operele trecutului, răspunzând exigenţelor şi asteptărilor destinatarilor contemporani. Ele există pentru că stau sub semnul unei necesităţi culturale şi nu pentru că un interes imediat le impune; au devenit astăzi un instrument indispensabil

[84] Daric Novăceanu, *op. cit.* Dintre factorii care au determinat aceste schimbări, Daric Novăceanu menţionează: îndepărtarea traducătorilor-scriitori şi promovarea traducătorilor lipsiţi de vocaţie, pasiune şi talent; lipsa aprecierii financiare; introducerea atestatului de traducător care permite amatorilor numeroşi să exerseze o meserie pentru care nu au pregătirea necesară, fără să mai vorbim de ignorarea codului deontologic. În epoca socialistă, statutul traducătorului a cunoscut mari schimbări care au influenţat îndatoririle, obligaţiile şi drepturile traducătorului (v. traducerea lui Rableais făcută de R. Vulpescu).

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

pentru completarea informației, în vizorul lor aflându-se compatibilitatea interculturală a spiritului critic.[85]

Traducerile favorizează circulația operelor consacrate universal, prin împletirea tradiției și inovației, prin perpetuarea creației,[86] au rol formativ (pentru cultura națională) și informativ (pentru individ), și cu cât tradiția lor este mai veche, cu atât mai mare este preocuparea pentru creșterea numărului traducerilor aduse la zi, adică în limba vie.[87] Astăzi ele au în vedere și aspectul social, nu numai pe cel lingvistic. Dacă traducătorul textelor literare aspiră a recrea frumosul în limba țintă, traducătorul textelor științifice, a retransmite adevărul, traducătoruul textelor pragmatice este asemeni autorului, un factor perfect integrat în epocă.[88] Orice traducere este posibilă și obligația traducătorului este să evite răstălmăcirea originalului. Cenzura va fi făcută de public, nu de traducător, ori de alți traducători; și se vor ocoli astfel frumoasele infidele atât de criticabile și de criticate, în ciuda intențiilor "nobile" ale traducătorilor. Secretul reușitei pare a fi măsura exactă.

Imposibilitatea sau cvasiimposibilitatea de a traduce ceea ce ține de ordinea culturală sau de cea pur lingvistică sporesc dificultățile mai ales când nu există un sistem de descriere etnografică a cuvintelor, a comentariilor care dau seamă de diferențele existente între atitudinile și comportamentele unor spații lingistice diferite. Handicapul lingvistic poate fi depășit în diferite feluri,[89] deoarece limbile, după cum afirmă R. Jakobson, se deosebesc mai puțin prin ceea ce pot spune (toate pot spune totul, cu mai multe sau mai puține cuvinte) și mai mult prin ceea ce trebuie să spună (cum trebuie să spună). Criza care apare în momentul traducerii mesajelor speciale (vehiculate de literatură, și mai ales de poezie), când nu se poate apela la traducerea literală, la traducerea formei cu formă, structură cu structură, impune traducerea formei poetice a textului, adică a efectelor pe care le produce, în detrimentul formei acestuia; forma este esențială doar în măsura în care se leagă de un anumit efect (octosilabul, alexandrinul, catrenul etc. au o rezonanță culturală care este parte integrantă a plăcerii lecturii poemului). Conotații culturale nefiind întotdeauna transferabile, traducerea devine o căutare inversunată a echivalentului cel mai apropiat de mesajul autorului.

---

[85] T. Popescu, *Traducerea ca...* "Transilvania", 7/ 1980, p. 47.

[86] Gh. Bulgăr, *Interferențe culturale în arta traducerii*, "România literară, 17, nr. 21/1984, p. 5.

[87] V. Felea, *op. cit.*, p. 215-219.

[88] Lilova Anna, *Traducere și mass-media*, in „România literară", 16, nr. 51/1983, p. 20.

[89] Vinay-Darbelnet, în *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*, Didier, 1977, p. 48, consideră împrumutul, calcul și traducerea cuvânt cu cuvânt procedee ale traducerii directe și transpoziția, modulația, echivalența și adaptarea procedee ale traducerii oblice. Alți traductologi nuanțează și multiplică procedeele de traducere (Delisle, *L'analyse du discours comme méthode de traduction*, Presses Universitaires d'Ottawa 1981 și *Traduction raisonnée*, PUO, 1993, Georges Garnier, *Linguistique et traduction*, Caen, Paradigme, 1985, Jacqueline Guillemin - Flescher, *Syntaxe comparée du français et de l'anglais*, Orbrys, Paris, 1993 ș.a)

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

Concluzii. În spațiul românesc nu se poate vorbi despre o teorie a traducerii, și nici despre școli de traducere, dar nu se pot ignora contribuțiile teoretice aduse de cercetători români, traducători și lingviști, la completarea, prin practică și reflecție, a teoriilor de traducere. În funcție de parametri lingvistici și extralingvistici, critica traducerii de la noi se înscrie într-o teorie sau în alta.

Clasificarea discursurilor românești despre traducere s-ar putea face în două categorii: *discursuri ale traducătorilor* (*valorizante și non valorizante*) și *discursuri ale ne-traducătorilor* (lingviști, cercetători, critici ai traducerii). Prima categorie, a discursurilor tradiționale, demonstrează că, în majoritatea cazurilor, traducătorii refuză teoria, concentrându-se asupra practicii traductive. Dar orice practică este rezultatul unei teorii, sau al unei etnoteorii (etnotraduceri, ca să-l parafrazăm pe Bernd Stefaniuk[10]). Lipsa teoriei ori refuzul acesteia constituie deja o atitudine teoretică, uneori mai nocivă decât o teorie eronată care se manifestă ca atare. Refuzul teoriei nu este neapărat rezultatul incapacității traducătorilor de a teoretiza, ci mai degrabă o criză de timp. Atitudinea traducătorilor față de activitatea este tranșantă: unii o consideră echivalentă activității de creație și o valorizează ca act de recreație, nemulțumindu-se cu rolul de intermediar transparent; alții se consideră simpli tehnicieni, devalorizându-și astfel munca. Ideea principală, în jurul căreia este construit discursul devalorizant, este aceea a metaforei oglinzii, și, în aceste condiții, este firesc să nu se exprime pozitiv asupra meseriei lor. Ei oglindesc ideile, gândurile autorilor. Dar să te vrei oglindă este timp pierdut, deoarece orice traducere care se vrea transparentă poate chiar să fie, dar nu este întotdeauna inocentă, întrucât, vehiculând o anumită ideologie, traducerea devalorizantă duce la hipertrofierea operei.

Perenitatea și vitalitatea traducerii sunt susținute de rolul ei esențial în realizarea comunicării. Crizele pe care le-a traversat în devenirea ei în timp, de la literalism la o libertate absolută, trecând prin "traducerea deschisă" și invers, i-au trasat limitele. Din tâlmăciri și răstâlmăciri și reacția față de ele s-a născut arta traducerii ale cărei taine traductologia încearcă să le dezvăluie în analize dintre cele mai variate pentru a sesiza logica după care funcționează cultura.

---

[10] Bernd Stefaniuk, *Traduire. De la pratique à la traduction*, „Le français dans le monde" nr. 254/1992, p. 68.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)

LA NÉCESSITÉ D'UNE CRITIQUE DE LA TRADUCTION
(Résumé)

Nous présentons le panaroma des reflexions sur la traduction afin d'établir les repères essentiels dans l'histoire de la traduction et de la critique de la traduction. La nécessité de la critique d'une traduction est justifiée. La critique de la traduction (activité et produit) remet en cause l'objectif de la traduction et, par cela, la façon même de traduire, situe les limites de l'empirisme et montre les modes de traduire d'aujourd'hui, essaie de dévoiler, d'identifier les manières de traduire de l'avenir au sein desquelles le social et le culturel joueront un rôle essentiel. La critique du texte traduit est quasiinexistante, mais lorsqu'elle fonctionne, elle est liée à la traduction. Les discours des traducteurs et des critiques du texte traduit mettent en valeur ou diminuent l'activité de traduire. Et pourtant, malgré les différences et les contredictions, il y a un consensus quant à l'art du traducteur: "traduire c'est trahir" n'est qu'un simple jeu de mots, car on peut tout traduire, avec plus ou moins de mots.

BDD-A20388 © 1998-1999 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:02:23 UTC)